

ELKAAR ONT-MOETEN

DOVENSTUDIES ALS OPMAAT VOOR MAATSCHAPPELIJKE PARTICIPATIE

OPENBARE LES OKTOBER 2008
DR. BEPPIE VAN DEN BOGAERDE

LECTORAAT/
DOVENSTUDIES

HOGESCHOOL
UTRECHT

ELKAAR

ONT=MOETEN

**DOVENSTUDIES ALS
OPMAAT VOOR
MAATSCHAPPELIJKE
PARTICIPATIE**

- 1. INLEIDING** 5
- 2. DOVENSTUDIES:
WAT IS DAT EIGENLIJK** 13
- 3. DOVENCULTUUR** 23
- 4. ONDERZOEK NAAR DOVENCULTUUR** 31
- 5. ONDERZOEK NGT** 37
- 6. ONDERZOEK NAAR ASPECTEN
VAN HET TOLKEN** 41
- 7. TOT SLOT** 45

Referenties 49

Noten 58

Curriculum Vitae 59

Colofon 60

“ALS MENSEN
ELKAAR
ONT-MOETEN,
DAN MOET ER
NIETS MEER EN
MAG ALLES”

vrij naar Maria Stahlie in *De lijfarts*

1 / INLEIDING

Marije Davidson-Schadee in Woord en Gebaar (24 maart 2004). Zij woont sinds 2000 in Londen, met haar man en drie kinderen. Ze werkt als juridisch beleidsmedewerker bij de Royal National Institute for deaf and hard of hearing people (RNID). Marije is zwanger en heeft samen met haar man William een afspraak bij de huisarts in diens vervallen praktijk. 'Een vrouw van middelbare leeftijd stelt zichzelf voor als Dokter Shah. Zij duidt aan dat wij moeten plaats nemen op houten stoelen, en gaat achter het bureau zitten. Wij leggen uit dat William Engels is en zelf kom ik uit Nederland. Ik overhandig mijn medisch dossier. "Hoe lang nu?" vraagt de dokter, en wijst naar mijn buik. "Ik ben 28 weken zwanger". "Ziekenhuis?" blaft ze naar ons. William en ik kijken elkaar aan, onzeker over wat ze van ons wil weten. "Whittington Hospital?" zeg ik maar. Dr Shah staat op, loopt heen en weer door haar kamer, en bladert door stapels papier. Ze vist een brochure uit een stapel en geeft het aan me. "Echo jij?" vraagt ze. "Wij hadden er een met 12 weken" antwoord ik. "Ik vraag jouw man!" roept de dokter. William zegt dat ik toch de beste persoon ben om vragen te beantwoorden. Dr Shah zwaait haar vinger naar ons: "Oh jullie beledigd nu? Jullie brutaal!" Ze pakt een andere brochure en geeft die aan mij. Ik word weggestuurd met de mededeling dat de verloskundige contact met mij zal opnemen. [...] Een week later komt de verloskundige een huisbezoek brengen. Ze toont me het verwijsbriefje van de huisarts: "Patiënt is doofstom. Spreekt geen Engels. Wellicht achterlijk".'

Het hierboven weergegeven verhaal is helaas een goed voorbeeld van de onwetendheid en onverschilligheid en soms zelfs wreedheid, van horenden ten opzichte van doven. Ook in 2008 lopen doven tegen dit soort discriminatie aan, dag in dag uit. Om de onwetendheid en onverschilligheid te bestrijden is het nodig om onderzoek te doen en de resultaten van dit onderzoek te

verspreiden onder belanghebbenden en het grote publiek. Dit is een belangrijke taak van het lectoraal Dovenstudies (LDS).

Sinds 2001 kennen hogescholen lectoraten, die bestaan uit lector en kenniskringen. De lector zet zijn of haar kennis in voor toegepast onderzoek en voor vernieuwing van onderwijs en de beroepspraktijk. Het betreft ondernemende lectoren met visie, professionals die op maatschappelijk relevante terreinen deskundig zijn. In de kenniskringen wordt gewerkt aan het oplossen van actuele maatschappelijke vraagstukken (hbo raad, www.hbo-raad.nl).

Er was genoeg aanleiding tot het instellen van het lectoraat Dovenstudies: het bestaan van de bacheloropleiding Leraar/Tolk Nederlandse Gebarentaal (NGT), de Associate Degree Schrijftolk en de master opleiding Dovenstudies/Leraar NGT behorend tot het Instituut voor Gebaren, Taal & Dovenstudies. Voor al deze opleidingen gold, dat er bij aanvang nauwelijks leerstof voorhanden was (Van den Bogaerde 2007). Het merendeel van het studiemateriaal is de afgelopen tien jaar door de docenten van de opleidingen, vaak samen met professionals uit het veld ontwikkeld. Maar het is hoog tijd voor gedegen onderzoek om de verschillende curricula kritisch te beschouwen (Koers 2012) en, waar nodig, aan te passen aan de behoeften van leraren, tolken en andere professionals op het terrein van Dovenstudies. Daarnaast is het vanzelfsprekend van belang dat nieuwe kennis verspreid wordt in het werkveld, met name in de Dovengemeenschap. De Dovengemeenschap is een bijzondere populatie, omdat zij deels dezelfde problematiek heeft als bijvoorbeeld etnische en culturele minderheden, deels omdat zij een klinisch gedefinieerde groep betreft. Als dove kinderen opgroeien met een gebarentaal, hebben zij een volwaardig en compleet taalsysteem als moedertaal tot hun beschikking. Echter, de meeste doofgeboren kinderen hebben horende ouders, die geen gebarentaal kunnen aanbieden aan hun dove kind. Deze kinderen groeien op in horende gezinnen met gesproken taal – en juist het verwerven van de gesproken en de geschreven taal is de grootste hindernis voor doven. Hoewel er in Nederland een aantal verworvenheden zijn op het

gebied van educatie, zoals het faciliteren van tolken en het toelaten van het gebruik van de Nederlandse Gebarentaal in het onderwijs, is de Dovengemeenschap officieel niet erkend als linguïstische minderheidsgroep met een eigen taal en een eigen cultuur, en eigen rechten en plichten. Sterker nog, de acceptatie van de term Dovengemeenschap is niet onproblematisch of eenduidig: de vroeger gebruikte term Dovenwereld is in onbruik geraakt, en het is niet goed mogelijk om de grenzen van de Dovengemeenschap aan te geven – wie is lid en wie niet? Over het algemeen wordt aangenomen dat die leden die een gebarentaal gebruiken, samen een Dovengemeenschap vormen. Als gevolg van technologische vernieuwingen, zoals bijvoorbeeld het cochleair implantaat (CI), en maatschappelijke ontwikkelingen zijn de gemeenschapsgrenzen verworpen tot strijdvelden. Woll & Ladd (2003) verwoorden dit als volgt:

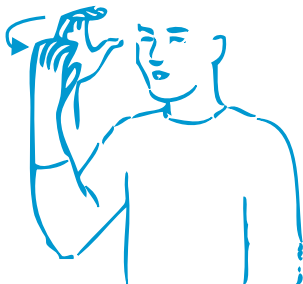
“[...] these developments [...] have resulted in community boundaries becoming cultural battlegrounds, where socializing patterns and contending cultural allegiances have become politicized. In such an emotional climate, it has become even more of a challenge to develop rational academic theory.”(Woll & Ladd 2003: 151).

De onduidelijkheid of Doven nu gehandicapt zijn en speciale behandeling behoeven, of geëmancipeerde leden van een minderheidsgroep zijn, of allebei (Lane 2008) heeft allerlei gevolgen. Zo heeft afgelopen september het Handtheater geen subsidieverlenging gekregen van het Nederlands Podium voor de Kunsten, onder andere op basis van een negatief advies van de Amsterdamse Kunstraad. Het Handtheater is de enige theatergroep in Nederland die tweetalige toneelvoorstellingen verzorgt, in het Nederlands en in NGT, en toneel maakt dat toegankelijk is voor zowel doven als horenden. Geen subsidie betekent geen theater meer in gebarentaal, geen Doventheater in Nederland. Het Handtheater wordt afgerekend op het feit dat ze er, volgens het NFPK dan, “niet in slagen om een theatraal interessante verbinding te maken tussen de dramatische handelingen en de vertaling naar of explicatie in gebarentaal” (NFPK 2008). Men heeft er dus

niets van begrepen – hoe gebarentaal juist de expressie kan zijn van de dramatische handeling, anders dan bij theater in gesproken taal. De artistieke uniciteit en kwaliteit zou niet voldoende zijn, hoewel de commissie wel aandringt op een bestuurlijke inspanning om op andere wijze alsnog subsidiemiddelen voor theater dat zich op dove en slechthorende toeschouwers richt, te genereren. Een tegenstrijdige boodschap, die de Dovengemeenschap tegelijkertijd zou kunnen interpreteren als vooruitgang: er is geen rekening gehouden met Doventheater als expressievorm van een speciale ‘zielige’ groep – ze moeten gewoon aan de eisen voldoen, net als iedereen: een kans op vernieuwing?

Dat het lectoraat in september 2007 van start kon gaan is te danken aan veel mensen, die in de loop der jaren gepleit hebben voor een onderzoeksgroep die zich kan toeleggen op het bestuderen van allerlei zaken die te maken hebben met doofheid en slechthorendheid, en dan vooral vanuit het perspectief van dove en slechthorenden. De begrippen Diversiteit, Toegankelijkheid, Empowerment en Participatie, die men tegenwoordig zo veel hoort in relatie tot immigranten en waaraan bijkans magische krachten worden toegeschreven, zijn ook van toepassing op dove en slechthorende mensen. Terecht hebben we in de afgelopen jaren meer oog gekregen voor niet-Nederlandse en culturele minderheidsgroepen en het belang van diversiteit in het algemeen; voor Doven geldt dat in niet mindere mate.

In de aanvraag voor het lectoraat (2006) werd een aantal onderzoeksterreinen genoemd, die nu de kern vormen van het onderzoek dat opgezet wordt of zal worden door kenniskringleden.

Ten eerste zal de Dovengemeenschap bestudeerd worden als linguïstische en culturele minderheid, waarbij de focus ligt op de maatschappelijke behoeften en de communicatie mogelijkheden en –wensen van de diverse deelpopulaties. Een beschrijving van de Nederlandse Dovencultuur is nog niet voorhanden; voor de opleidingen, alsook voor het werkveld en de Dovengemeenschap zelf is de bestudering van de Dovencultuur van eminent belang.

Ten tweede zijn er veel mensen die de NGT als eerste taal leren of als vreemde taal willen leren; onderzoek naar het proces van eerste- en tweedetaalverwerving van deze visuele taal is belangrijk, omdat we zo de didactiek van het lesgeven in en over de NGT kunnen verbeteren (Jacobs 1996). Daarnaast moet er nog veel materiaal ontwikkeld worden.

Een derde onderzoeksrichting is het tolken van/naar NGT of Nederlandse met Gebaren (NmG): de studenten die tolk NGT willen worden, moeten niet alleen in vier jaar tijd de taal verwerven, maar ook professionele tolkvaardigheden. Tot op heden is er nog nauwelijks onderzoek gedaan in Nederland naar het tolkproces (Hermans e.a. 2007) of de ontwikkeling van tolkvaardigheden in relatie tot een visuele taal en welke didactiek daar het beste bij past. Een voorbeeld hiervan is het inzetten van een tolk in een onderwijssituatie, hoe kan omgegaan worden met de driehoek leerkracht – leerling – tolk in het onderwijsproces? In het kader van de kennisuitwisseling is het natuurlijk in de eerste plaats belangrijk dat nieuwe kennis over bovengenoemde onderzoeks-terreinen terecht komt waar het hoort – in dit geval bij de doven en slechthorenden, want **Nothing about us without us** (Werner 1998).

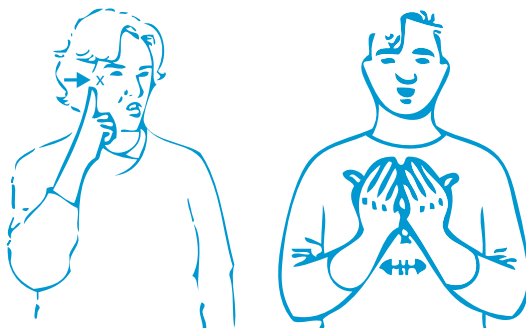
Maar daar niet alleen – juist omdat dove en slechthorende kinderen en volwassenen op alle terreinen van het maatschappelijk functioneren participeren (of zouden moeten kunnen participeren) is het van het grootste belang dat ook het brede publiek en alle professionals, uit welk domein dan ook, op de hoogte zijn wat de impact van doofheid of slechthorendheid kan zijn op een individu. Beschikken over de juiste en meest recente kennis, oog hebben voor diversiteit en respect voor ieders culturele achtergrond zijn hierbij voorwaarden voor professioneel adequaat handelen. Dit betekent dat al in de opleidingen van professionals, die gesitueerd zijn binnen het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs, informatie verschaft dient te worden over de specifieke opgroeisituatie van doven en slechthorenden en vanuit welk perspectief Doven de wereld bezien.

In deze rede zal ik trachten duidelijk te maken wat Dovenstudies kan omvatten, en wat de activiteiten zullen zijn van het lectoraat.

**THE VERY ACT OF
LEAVING YOUR DEAF
RELATIVE OR FRIEND
OUT IS AUDISM AT
IT'S BEST.**

Zoée Nuage 2006

2 / DOVENSTUDIES: WAT IS DAT EIGENLIJK?

In Europa werd in 1978 het Centre for Deaf Studies¹ opgericht bij de Universiteit van Bristol, Engeland, waar in 1984 ook de term Deaf Studies als eerste geïntroduceerd werd. Later zijn er in verschillende Europese landen vergelijkbare onderwijs- en/of onderzoeksinstituten gekomen, zoals in Ierland, Zweden en Finland. De meeste van deze centra voor Dovenstudies bieden voornamelijk cursussen gebarentaal en/of opleidingen tot leraar in het speciaal onderwijs, tot leraar gebarentaal of tolk gebarentaal, op verschillende niveaus. Soms behoren deze centra tot een universiteit of hogeschool, vaak ook zijn ze ondergebracht bij de landelijke Doven verenigingen. Aanvankelijk concentreerde onderzoek zich op linguïstische aspecten van de lokale gebarentaal. Dit was ook wel logisch, omdat pas in 1960 door de Amerikaanse taal-kundige William Stokoe werd aangetoond dat de Amerikaanse Gebarentaal (American Sign Language, ASL) een echte taal was. Zijn onderzoek inspireerde niet alleen veel onderzoekers in andere landen om hun gebarentaal te gaan onderzoeken, maar was tevens de aanleiding om te bekijken hoe de participatie van doven in de maatschappij verbeterd zou kunnen worden. Bernard Tervoort (zie foto links) is in Nederland de eerste geweest die onderzoek heeft gedaan naar de communicatie van dove kinderen (Tervoort 1953) en daarover gepubliceerd heeft. Pas begin jaren tachtig van de vorige eeuw kwam er hier in het onderwijs en in de zorg aan dove en slechthorende kinderen meer aandacht voor

William Stokoe (1)

Bernard Tervoort

gebaren in het kader van de Totale Communicatie² -benadering en voor Dovencultuur. Ouders begonnen druk uit te oefenen op beleidsmakers, omdat zij niet tevreden waren met het niveau van het onderwijs dat aan hun dove kinderen geboden werd, en eisten meer inzicht in het gebruik van gebaren(taal) met hun kinderen (Van den Bogaerde & Schermer 2008). Aangezien slechts 5% van de dove kinderen Dove ouders heeft (Mitchell & Karchmer 2004) worden de gebarentaal en de Dovencultuur, die horende ouders immers niet kennen, over het algemeen niet van ouders op kinderen overgebracht. In de traditionele dovenscholen leerden de kinderen de gebarentaal van elkaar, ook al was het gebruik van gebaren lange tijd officieel verboden, en werden ze door hun oudere generatiegenoten ondergedompeld in de Dovencultuur (Lane 1984; Sacks 1989; Lang 2003). De leerkrachten beheersten eigenlijk de gebaren(taal) niet of nauwelijks en de instructietaal was tot in de jaren '90 van de vorige eeuw het gesproken Nederlands. Pas in 1996 werd bijvoorbeeld door het Instituut Guyot in Haren een principiële keuze voor tweetaligheid gemaakt. Zo'n kleine 30 jaar geleden begonnen de Nederlandse Stichting voor het Dove en Slechthorende Kind (NSDSK) en de Universiteit van Amsterdam onderzoek te doen naar de Nederlandse Gebarentaal; later kwamen er ook onderzoeksprojecten bij andere instituten, zoals de Universiteit van Leiden (Crasborn e.a. 1999; Nijen Twilhaar 1999). De vraag van ouders en andere belangstellenden naar gebarentaalles was hierbij een belangrijke drijfveer. Voordat een taal op een gestructureerde manier onderwijzen kan worden aan tweede- of vreemdetaalverwerwers moet die taal nu eenmaal eerst beschreven zijn. Belangrijke mijlpalen in de kennis over NGT en de visievorming over doven waren publicaties die aantoonde dat de NGT een volwaardige, natuurlijk taal is die volledig toegankelijk is voor dove kinderen en volwassenen en die over een eigen grammaticale structuur beschikt, maar ook variatie kent (KOMVA 1988; Schermer 1990; Schermer e.a. 1991; Coerts 1992; Knoors 1992). Door het bestuderen van de taal werd er langzamerhand ook meer bekend over de Dovengemeenschap en de taalgebruikers, ook bij het bredere publiek (Koenen e.a. 1993). Tegelijkertijd werden leden van de Dovengemeenschap zich meer

en meer bewust van het feit dat de gebaren die ze gebruikten, een taal vormen, en kwam o.a. door meer en intensiever contact met Doven uit Amerika en andere landen het emancipatieproces stevig op gang. Er kwam steeds meer aandacht voor de enculturatie en socialisatie van dove kinderen (Beck & De Jong 1990) en voor de leefsituatie van volwassen doven (Breed & Swaans-Joha 1986). Deze ontwikkelingen waren eerder op gang gekomen in Scandinavië en Engeland en waren in heel Europa te zien, hoewel er tot op heden grote verschillen zijn tussen de landen van de EU in de mate van emancipatie. De term Dovencultuur werd steeds vaker gehanteerd om te verwijzen naar de eigenheid van de Dovengemeenschap. Analoog aan de ontwikkelingen met betrekking tot de diversiteit aan culturen in de horende maatschappij, op allerlei fronten, begon de Doven-gemeenschap nu haar rechten te claimen om te kunnen participeren. Men begon te onderzoeken of en, zo ja, hoe de NGT officieel erkend kon worden (zie Méér dan een Gebaar, 1997), en de toegankelijkheid van informatie werd verbeterd o.a. door het faciliteren van het inzetten van tolken NGT. Dit leidde er bijvoorbeeld toe dat vanaf 2000 het journaal van zeven, acht en negen uur 's ochtends ook in gebarentaal wordt aangeboden op Nederland 2 (zie ook Van der Graaf & Van der Ham 2003). In 2006 nam de Nederlandse regering een wet aan die voorschrijft dat Nederlandstalige tv-programma's ondertiteld moeten zijn, na onder meer acties van SOAP; in 2011 moet 95% van de Nederlandstalige tv-programma's van de publieke omroepen voorzien zijn van ondertiteling, en 50% bij de commerciële omroepen. Hier profiteren niet alleen doofgeboren mensen van, ook die op latere leeftijd doof zijn geworden (laatdoven) of die plotseling doof zijn geworden (plotsdoven) en een deel van de groep doofblinden benutten de ondertiteling, net als mensen voor wie het Nederlands niet de moedertaal is. Naast deze sociale veranderingen waren er ook technologische vernieuwingen – de komst van de cochleaire implantatie³ (CI) blijkt het verwervingsproces van gesproken taal bij dove kinderen dermate te verbeteren, dat betere mogelijkheden tot participatie in het reguliere onderwijs en in de maatschappij voorhanden lijken (Spencer & Marschark 2003; Isarin 2008; Van der Lem & Spaai 2008). De internationale Doven-

Paddy Ladd (2)

gemeenschap, echter, reageerde in eerste instantie terughoudend, zo niet vijandig op het CI (Ladd 2002; Stevens 2005). Nu, ongeveer 15 jaar nadat de eerste jonge dove kinderen een implantaat kregen, is de vraag niet meer zozeer of een doof kind wel een CI moet krijgen, hoewel het uiteindelijke succes per kind zeer kan variëren. Nee, de vraag die er nu ligt, komt er eigenlijk op neer, of het dove kind met een CI nu als een slechthorend kind moet worden beschouwd of als een doof kind. En, even belangrijk, wat de Dovengemeenschap nog betekent voor kinderen met een CI (Hiddinga & Bijlsma 2006). De internationale Doven-gemeenschap heeft de indruk dat met de komst van CI alle verworvenheden op het gebied van erkenning van gebarentaal en van hun cultuur teruggeschoefd worden, en er een nieuw oraal tijdperk is aangebroken (Ladd 2002). De in Nederland in 2003 ingevoerde wet Leerling Gebonden Financiering maakt een groot (financieel) onderscheid tussen dove en slechthorende leerlingen, dat zich vertaalt naar meer of minder financiële ondersteuning in het onderwijs. Een doof kind met CI wordt nu al snel beschouwd als slechthorend door ouders en begeleiders, en heeft over het algemeen weinig tot geen contact met de Dovengemeenschap. Blume (2006) laat op indrukwekkende wijze zien hoe het komt dat de medische visie op doofheid zo veel meer macht heeft, en veel meer invloed kan uitoefenen op maatschappelijk beleidsniveau, zoals de organisatie van het onderwijs aan dove kinderen, dan de visie van de Dovengemeenschap. Hoe komt het dat een cochleair implantaat, dat toch gauw zo'n €50.000 kost, in heel korte tijd geaccepteerd is, en dat alle kosten vergoed worden door de verzekeringsmaatschappijen, terwijl er nauwelijks geld wordt vrijgemaakt voor onderzoek naar en ondersteuning in het gebruik van gebarentaal of een tweetalige opvoeding? Ladd brengt naar voren, net als Blume, dat de macht van het geschreven woord bijkans onaanvechtbaar is. Hij onderscheidt hierbij Deaf Studies en Deaf experience, ook wel de Deaf Way genoemd (2008):

" [...] to evaluate Deaf Studies, [...] one can begin by observing the contrast between "Deaf studies" that is, the domains of Deaf communities, culture, arts and history, and the other

discourse domains around the Deaf experience, namely sign linguistics, mental health and social welfare. Each of the latter (which traditionally are constructed as existing "for" rather than "of" "the Deaf") are characterized by international journals, formal bodies, national and international conferences, and semiformal Internet groupings. By contrast, with the exception of Deaf history, Deaf Studies itself exhibits almost none of these characteristics. There are no journals, formal bodies, or international conferences. (There has never been a conference on "Deaf Cultures", for example)."(2008:53).

Aangezien gebarentalen geen schrift kennen is er vanuit het verleden geen geschreven 'body of knowledge' opgebouwd – de Dovengemeenschap koesterde traditiegetrouw haar geschiedenis in de vorm van verhalen (oral history) (Padden & Humphries 1988). Met de komst van films, video en, meer recent, DVD en bijvoorbeeld You-Tube op internet zijn hierin grote veranderingen gekomen. Maar het gebrek aan geschreven informatie is een verklaring voor het feit dat er zo weinig materiaal is van waaruit gewerkt kan worden op het terrein van Deaf Studies, en dus ook in dit lectoraat, met name op het gebied van Dovencultuur.

Er is veel kennis in Nederland, zowel bij professionals als in de Dovengemeenschap, over wat onder Dovencultuur gerangschikt zou kunnen worden, maar er is nog weinig gestructureerd onderzoek naar gedaan. Er zijn wel verhalen verteld en opgeschreven (zie Betten 1990, 1998; Fabert 2004; Isarin 2006; Frenay 2007; Spiering 2008) of gefilmd (het ECHO project), maar zoals Ladd en Blume ook zeggen, deze hebben niet veel status en oefenen weinig invloed uit op de beleidsmakers – zij vallen onder de Deaf Experience. Er zijn ook typische Dovenkunst uitoefeningen, bijvoorbeeld schilderen of keramiek, die af en toe zelfs de aandacht trekken in de horende wereld, zoals van de dove schilderes Susan Dupor. Dove(n) kunst wordt ook gebruikt om culturele statements zoals hieronder, te verspreiden. Dit in tegenstelling tot kunst van 'toevallige' dove kunstenaars zoals de Amsterdamse schilder Hendrik Averkamp (1585 – 1634) of Job Graadt van Roggen (1867 – 1959).

Gebarenvaas van
Eline Jansen (3)

Cultureel statement

Did you know that there is such a term in the deaf community called "The Family Dog"? No, it doesn't mean literally the family dog. It is a term to describe a deaf person that is left out to the point that their attention and treatment is comparable to how they'd treat a dog. Many deaf people, when at their hearing relatives' houses, hearing friends, or a public gathering with hearing people, deaf people are left out-forcing the deaf person to entertain themselves somehow. Many deaf people would look at the ceilings, the wall, study people and try to understand them, or they would make best friends with the household pet. The very act of leaving your deaf relative or friend out is audism at its best. Zoëe Nuage 2006 ⁽⁵⁾.

family dog van
Susan Dupor ⁽⁴⁾

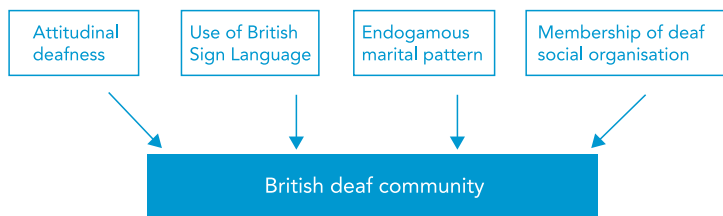

Het schilderij van Dupor laat de uitsluiting zien die dove mensen vaak, of eigenlijk meestal, ervaren als ze in een horend gezelschap verkeren; de horenden praten en praten, en vergeten dat de dove persoon het gesprek niet kan volgen. Het gevoel van isolatie dat dit oproept is door vele dove mensen beschreven, maar wordt door de horende gemeenschap niet (h)erkend. De onverschillige houding van horenden naar de Dovengemeenschap toe heeft o.a. de term Audism doen ontstaan (Humphries 1977; Lane 1984, 1992/2000). Het typeert de arrogante houding van horenden, die neerkijken op Dove mensen. Dat leken zo een houding aannemen is misschien nog te begrijpen, maar dat ook professionals die in het veld werken deze houding aannemen, heeft Gardy van Gils in

1997 doen uitroepen, dat zij last hebben van surdofobie, met andere woorden: zij hebben angst voor doven. Statements als deze weerspiegelen ontwikkelingen in de Dovengemeenschap die bestudeerd dienen te worden in een educatieve of onderzoeksinstelling die zich richt op Deaf Studies.

Op steeds meer plekken in de wereld biedt men tegenwoordig dan ook Deaf Studies aan. Deze omvatten vaak taalkundige, tolken- of lerarenopleidingen, of programma's voor speciaal onderwijs, en ook soms onderdelen die zich richten op de studie van het Doof zijn, in al zijn facetten: in de zorg, in educatie, privé en op het werk. Echter, de studie naar de Deaf Way (Ladd 2008) en wat dat nu precies inhoudt, verschilt nog steeds aanzienlijk per instelling en per land.

Eén karakteristiek van Deaf Studies in ieder geval is dat er direct Dove⁴ mensen bij betrokken zijn, ofwel als adviseur, als docent of als onderzoeker, die meestal native signers, moedertaalgebruikers van de gebarentaal zijn. Samen met experts en professionals uit allerlei disciplines wordt er onderzoek gedaan. Deaf Studies kan niet bestaan zonder samenwerking met leden van de Dovengemeenschap. Hier komt meteen het tweede aspect om de hoek kijken – wat is dat, de Dovengemeenschap? Wie behoort ertoe en waarom? Wanneer praat je over doof en wanneer over Doof? Woll (2001) geeft een aantal kenmerken weer van de Britse Dovengemeenschap (zie Figuur 1).

Figuur 1:
kenmerken
van de Britse
dovengemeenschap
(Woll 2001:100)

Attitudinal deafness wil zeggen dat niet de mate van gehoorverlies bepaalt of je wel/niet lid bent van de Dovengemeenschap, maar zelf-identificatie als zijnde Doof (met een hoofdletter dus). Zo kan het zijn dat mensen met een licht gehoorverlies zich als lid van de Dovengemeenschap beschouwen, terwijl mensen met een veel zwaarder verlies zich juist tot lid van de horende gemeenschap rekenen.

De voorkeurstaal van leden van de Dovengemeenschap is een gebarentaal, BSL in Engeland en NGT in Nederland, ASL in Amerika, enz. Door de zeer diverse achtergronden die dove kinderen hebben. Dove ouders die gebarentaal gebruiken, of horende ouders met alleen gesproken taal of wel of niet gebarentaal gebruik op school, is de gebarentaalbeheersing van de leden van de Dovengemeenschap ook gevarieerd. Daarnaast zijn er grote verschillen in het niveau van de gesproken taalbeheersing en daarom zijn de meeste Doven meestal niet zo vaardig in de geschreven vorm van de taal van de horende meerderheid. In de UK is 90% van de getrouwde Doven getrouwd met een andere Dove – voor Nederland is het percentage op dit moment onbekend. In 1986 vonden Breed en Swaans-Joha dat 75% van de doven die getrouwd waren of samenwoonden een dove partner had (1986: 114). Leden van veel westerse Dovengemeenschappen kunnen kiezen uit een keur van sociale organisaties, zoals sportclubs, kerkgenootschappen, Dovenclubs en lokale, nationale en internationale organisaties. Internationaal bestaan er een European Union of the Deaf en de World Federation of the Deaf, die opkomen voor de belangen van Doven op Europees- en wereldniveau.

Rituals van
Susan Dupor (4)

Tegenwoordig wordt er veel onderzoek gedaan naar de Dove identiteit. Ladd introduceerde hiervoor de term Deafhood, die in tegenstelling tot Deafness (doofheid), het audiologische, medische aspect, juist het culturele aspect benadrukt (Ladd 2002). In Nederland is deze term door Tijsseling (2005; 2006) vertaald als Deafheid. Zij benadrukt het belang van gebarentaal voor de identiteits-ontwikkeling van dove kinderen, en claimt dat horende ouders van dove kinderen niet het recht hebben om hun dove kind het contact met de Dovengemeenschap te onthouden

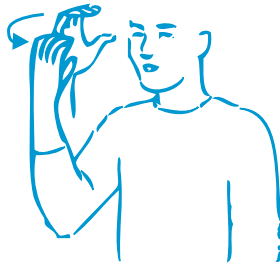
(o.c. 2005: 40). Ook zouden zij verplicht moeten worden om gebarentaal te leren om hun kind een visuele taalomgeving aan te kunnen bieden (o.c. 2005: 41). Een Dovengemeenschap heeft altijd een gezamenlijke gebarentaal. Deze taal wordt niet alleen door Doven onderling gebruikt, maar ook bijvoorbeeld door de horende kinderen van dove ouders, net als dove kinderen Codas (Child Of Deaf Adult) genoemd, door horende ouders en door horende tolken of taalkundigen en andere professionals. Veel mensen willen gebarentaal als een vreemde taal leren (Jacobs 1996) en een juiste houding ten opzichte van gebarentaal is daarom vaak doorslaggevend voor het wel/niet toegang hebben tot de Dovengemeenschap dan een vloeiende taalbeheersing (zie ook Young, Ackerman & Kyle 2000).

Woll (2001) stelt dat er eigenlijk twee parallelle ontwikkelingen zijn. Aan de ene kant komt het verwerven als eerste taal van een gebarentaal door dove kinderen steeds minder voor in de westerse wereld, omdat horende ouders in toenemende mate kiezen voor inclusief onderwijs en hun dove kinderen, uitgerust met een CI (tussen 50-80% van dove kinderen, Knoors 2008), niet meer in contact komen met de gebarentaal of, met andere dove kinderen. Hierdoor komt het ontwikkelen van een dove identiteit (Deafhood) in de verdrukking. Tegelijkertijd zien we dat er steeds meer belangstelling komt voor gebarentaal. Zo gebruiken jonge horende ouders 'Baby signs' met hun horende kinderen (Acredolo & Goodwyn 2002), wordt gebarentaal meer en meer zichtbaar in de media (tv, You-Tube) en willen steeds meer horende mensen de gebarentaal leren (tolken, leraren, ouders, andere belangstellenden). Ook is de Doven-gemeenschap aan het emanciperen en worden er studies gedaan naar empowerment (Janowski 1997), om een betere participatie in de maatschappij te ondersteunen.

Het onderwijs aan doven is snel aan het veranderen, de diversiteit aan culturen binnen de Nederlandse samenleving brengt ook de nodige veranderingen met zich mee (Louwe 1995). De hoogste tijd om ook in Nederland te kijken hoe we Doven-cultuur kunnen gaan onderzoeken in en met de Nederlandse Dovengemeenschap.

ERKENNING VAN DIVERSITEIT ALS NATUURLIJK GEGEVEN

3 / DOVENCULTUUR

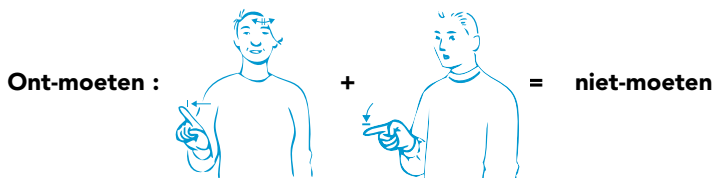
Het begrip 'cultuur' is moeilijk te vangen, wat o.a. blijkt uit de vele, vele definities die er zijn. Mij spreekt vooral de benadering van cultuurpsycholoog Theo Verheggen aan, die beweert dat cultuur helemaal niet bestaat (Verheggen 2006). De rituelen, taal en mythologieën van een groep mensen vormen eigenlijk hun cultuur. Hij formuleert zijn standpunt als volgt:

Als cultuur echt iets doet met mensen, bijvoorbeeld ervoor zorgen dat ze zich op een voor de groep kenmerkende manier gedragen en uitdrukken, dan roept dat direct de vraag op waar die kracht dan vandaan komt. [...] Meteen maar naar de actualiteit om het werkelijke probleem duidelijk te maken. Als we het hebben over 'hun' cultuur en 'de onze', of over normen en waarden, die ervoor zorgen dat we allemaal ongeveer hetzelfde doen en vinden, waar zitten die dingen dan? Hoe zorgt de cultuur ervoor dat we dingen doen of juist laten op een kenmerkende manier zodat je kunt zeggen: "dat is de Nederlandse of Turkse of Marokkaanse of Chinese cultuur?" Breek het begrip 'cultuur' of 'norm' maar eens af in de samenstellende delen om erachter te komen waar hun werking van uitgaat... Dat is nog niet zo gemakkelijk. Nu zullen veel mensen misschien zeggen dat je dat bestaan van cultuur of normen op die manier ook niet letterlijk moet nemen. Het is maar een manier van zeggen. Maar dat is gevaarlijk, want in vrijwel ieder debat in media, politiek of wetenschap worden de begrippen gebruikt alsof ze echt bestaan, alsof ze echt iets doen, en alsof je ze echt eventjes kunt leren in een inburgeringscursus. (Verheggen 2006, website)

Hij stelt dat aangezien de ervaringen van zelfs maar twee mensen nooit gelijk zijn, we die ervaringen ook niet werkelijk met elkaar kunnen delen en dus kunnen we cultuur eigenlijk ook niet delen. "‘Delen’ is in het beste geval een metafoor om uit te drukken dat we dingen op ongeveer gelijke wijze doen, zien, voelen of vinden." In een conversatie, bijvoorbeeld, wordt de precieze gang van zaken afgestemd tussen de gesprekspartners en het verloop is dus ook afhankelijk van die gesprekspartners. Eigenlijk zijn alle sociale gedragingen afstemmingsrelaties. Verheggen gaat verder:

Voortdurend ‘tunen’ we ons gedrag met dat van anderen om ons heen. Dat doen we met zoveel gemak en flair, dat we het nauwelijks in de gaten hebben. Moeilijk wordt het pas wanneer we terechtkomen in een groep mensen die anders op elkaar ‘getuned’ zijn geraakt dan wij. Dan ineens bewegen wij ons houterig en onthand. Je hebt dat zelf meestal meteen in de gaten. Het duurt een tijdje voor je je weer gemakkelijk en zelfverzekerd kunt bewegen in zo’n groep; namelijk net zolang tot je je eigen gedrag hebt leren aanpassen en vervlechten met dat van de anderen, zodat de sociale omgang weer vloeiend verloopt. (Verheggen 2006, website)

Cultuur doet niets, mensen wel: cultuur bestaat dus eigenlijk niet. Het is niet de ‘cultuur’ die ons vertelt hoe we ons moeten gedragen, maar we moeten leren de patronen van afstemming te herkennen.

Voorbouwend op deze gedachte, is het doel van het lectoraat Dovenstudies om de afstemmingspatronen in de Dovengemeenschap in kaart te brengen. Dit moet in samenwerking met dove en horende onderzoekers gedaan worden – dove onderzoekers, die als native signers de taal beheersen en de gemeenschap kennen. Een eerste stap om de Dovengemeenschap in contact te brengen met onze onderzoeksgroep was het organiseren van

een Ont-moetingsdag afgelopen juni. Belangrijk hierbij was dat er niets 'moest' – we wilden met een open houding de Doven ont-moeten, waarbij alles mocht. Er waren tolken NGT en NmG, er waren Doven, doven, slechthorenden en horenden en samen hebben we geprobeerd prioriteiten te stellen wat er in dit domein onderzocht moet worden om een duidelijker beeld te krijgen wat Dovencultuur nu allemaal inhoudt. Vroeger kwamen de meeste Doven bijeen in hun eigen clubs, en bewaarden zo hun eigenheid, hoewel deze clubs ook "fiercely segregated places" waren (Padden 2008: 175), wat participatie in de horende maatschappij niet bevorderde. Tegenwoordig lopen de bezoekersaantallen terug (Padden 2008) en d/Dove jongeren hebben andere wegen gevonden om met elkaar in contact te komen en te blijven (Isarin 2006, 2008), zoals gebarencafés, Facebook op internet, MSN of sms, Skype telefonie via de computer, of video-calls op smartphones waarbij zelfs in gebarentaal gecommuniceerd kan worden. Het is derhalve moeilijker om Doven te benaderen voor onderzoeksdoel-einden, omdat ze minder bij elkaar komen en lastiger te vinden zijn. Een belangrijke kans om met de Dovengemeenschap in contact te komen is een internationaal cultureel evenement, de jaarlijkse Wereld Dovendag, dat in veel landen gevierd wordt in september. Iedereen die ook maar een beetje een band heeft met de Doven-wereld komt hiernaartoe, omdat het ook een onderdompeling in de Dovencultuur betekent. Op deze dag zullen we proberen Dove mensen te vinden die mee willen werken aan onze onderzoeken.

Ons uitgangspunt is dat we de Dovengemeenschap niet willen benaderen via het geschreven Nederlands, maar juist in hun eigen taal, in Nederland dus de NGT en dit vergt daarom andere onderzoeksmethoden. Omdat gebarentalen geen schrift kennen, en visuele talen zijn, is er altijd de noodzaak – als we bijvoorbeeld Dove mensen interviewen - om wat in NGT is verteld, te vertalen naar geschreven Nederlands, zodat we de analyses kunnen uitvoeren die gewenst zijn. Temple & Young (2004) wijzen terecht op de dilemma's die vertalingen opleveren in onderzoek. Omdat er tot voor kort geen of hooguit enkele Dove academici waren die actief konden participeren in Deaf Studies, hadden (hebben?)

horende onderzoekers vaak Dove assistenten of ervaringsdeskundigen om te helpen vertalen en voor inzicht in culturele aspecten. Deze Dove assistenten hadden meestal geen inspraak in de onderzoeksvraag en de methodologie. Een ongebalanceerde machtsverhouding tussen onderzoekers en onderzochten bleef en blijft zo bestaan (o.c. 173). Bij crosscultureel onderzoek is het een vereiste dat er aandacht wordt besteed aan de minderheidstaal, omdat het gevaar dreigt dat de meerderheidstaal ook de culturele vooroordelen van de meerderheid in het onderzoek verweeft. Het gaat vooral om de status van de minderheidstaal en impliciet dan altijd ook de status van die taalgebruikers, die maakt dat de machtsverhoudingen niet gelijk zijn. Het is van belang dat het verschil in status van talen meegenomen wordt in allerlei onderzoek, niet alleen in sociolinguïstische of antropologische studies. Pas dan kan onderzoek het ont-moeten tussen de horende en de Dovengemeenschap realistisch weerspiegelen en wordt de eigenheid van Doven erkend.

Beeldvorming

Het glazen plafond is een veelgebruikte metafoor om aan te geven dat er beperkingen zijn in de maatschappij voor vrouwen om door te stoten naar de top van het bedrijfsleven. Deze metafoor is door Didde (2003) gebruikt om aan te geven, dat doven en slechthorenden achter een dikke glazen wand staan, als buiten de horende wereld. De meeste horenden moeten er niet aan denken om doof te worden, praten over een 'verstikkende stilte', en denken dat Doven 'stom' zijn. Doven hebben derhalve onder horenden vaak een slecht imago. In de Nederlandse taal heeft de term doof meestal een negatieve connotatie. Zo leverde Van Dale Online op de zoektermen doof en dove 17 resultaten waarvan er 11 te maken hadden met doofheid. Hiervan waren 6 termen negatief, 5 neutraal en geen enkele positief. Bijvoorbeeld:

- 1 Doof - voor (bijvoeglijk naamwoord, dover voor, doofst voor) niet luisterend naar, niet ontvankelijk voor
- 2 Doof - (bijvoeglijk naamwoord, dover, doofst; doofheid) niet of slecht in staat om te horen
- 3 Dovenmansgesprek (in België) gesprek tussen mensen die elkaar niet willen of kunnen begrijpen

Marlee Matlin ⁽⁶⁾

Paul de Leeuw ⁽⁷⁾

Ook in films worden Doven en hun communicatievormen vaak onrealistisch neergezet, zoals gebeurde in de film *Children of a lesser god* (1986) met de Amerikaanse Dove actrice Marlee Matlin⁵ ⁽⁶⁾. Haar tegenspeler William Hurt gebruikte Engels met haar, terwijl hij zijn woorden ondersteunde met gebaren. Wanneer Matlin gebaarde, vertaalde hij haar gebaren hardop voor zichzelf. Zelfs als dit een artistieke aanpassing was, dan nog kwam het beeld naar voren dat de Dove niet voor zichzelf kon spreken, dat Hurt nodig was om haar 'stem' te geven. Om nog maar niet te spreken over Doven in tv-series, die zo goed kunnen spraakafzien, dat zij gesprekken tussen Mafiosi op belachelijke afstanden woordelijk kunnen volgen en zo de politie waardevolle tips kunnen geven. Ander voorbeeld, wellicht overbodig, *The Stand*. Dit is een film gebaseerd op een boek van Stephen King, waarin een dove jongeman alles lijkt te begrijpen, louter door lip te lezen. Langzaam maar zeker wordt er tegelijkertijd in de media een andere beeld geschapen van Doven, met name door bijdragen van Bekende Nederlanders als Paul de Leeuw, die regelmatig in zijn shows gebruik maakt van een tolk gebarentaal ⁽⁷⁾. De artiesten Henk Westbroek ⁽⁸⁾ en Frederique Spigt treden live op met tolken gebarentaal als onderdeel van hun show. Het Nederlands Film Festival 2008 presenteerde afgelopen september voor het eerst films die voorzien waren van Nederlandse ondertitels, ringleiding en een tolk Nederlandse gebarentaal. Ook het regelmatig tolken in NGT op tv bij de journaals heeft veel bijgedragen aan het zichtbaar maken van gebarentaal en gebarentaalgebruikers. De Dovengemeenschap en belangenverenigingen als de FODOK (2007) of instellingen als het Nederlands Gebarencentrum werken hard aan imagoverbetering van Doven en gebarentaal door voorlichting te geven, studiedagen te organiseren of DVD's over gebarentaal uit te geven (NGC 2008). Karakteristiek voor de Dovengemeenschap is de humor – net als bij andere minderheidsgroepen is zelfspot en humor een beproefd middel om met de vooroordelen en discriminatie van de dominante cultuur om te gaan (Jankowski 1997). Een voorbeeld hiervan is het werk van de jonge tekenaar Timothy de Graaf (2008), die eigen werk publiceert.

©Timothy de Graaf/
SWDA, 2008, blz. 5
Gereproduceerd met
toestemming van de
auteur

Diversiteit

Het uiteindelijke emancipatoire doel is te bereiken, dat horenden hun eigen perspectief, dat gebaseerd is op de vanzelfsprekendheid van hun functionerende lichaam (i.c. kunnen horen) loslaten als norm om anderen te beoordelen. Hiervoor wordt de term 'ableism' (Komesaroff & McLean 2006) gebruikt. 'Ableism' is geformuleerd naar analogie van al veel langer bestaande (Engelstalige) termen als racism en sexism. Bij die laatste twee gaat het om negatieve stereotyperingen en daarmee samenhangende discriminerende praktijken op basis van de etnische achtergrond respectievelijk het geslacht van de betrokkene. Deze is gebaseerd op de mythe van de vermeende superioriteit van mannen ten opzichte van vrouwen, resp. van het 'blanke ras' ten opzichte van niet-blanken. Bij ableism gaat het om de mythe van de – evenmin reëel bestaande - perfecte persoon, die vrij is van elk fysiek of psychisch defect. Wie daaraan niet voldoet, wordt als snel als 'anders', 'zielig', minderwaardig' etc. gezien. Kort na de tweede wereldoorlog kwam een internationaal team van wetenschappers op instigatie van de Verenigde Naties tot de conclusie kwam dat

er geen wetenschappelijke onderbouwing mogelijk was om 'rassen' te onderscheiden binnen het geheel van de menselijke soort. Verschillen binnen de zogenaamde 'rassen' bleken groter dan de verschillen tussen de 'rassen'. Zo er al verschillen bestaan, is er eerder sprake van een continue, glijdende schaal dan van discrete categorieën. Van superioriteit van de ene categorie boven de andere kon al helemaal geen sprake zijn. Uitgaan van het bestaan van 'rassen' en het aanbrengen van een hiërarchie daarin werd op zichzelf een uiting van racisme. Een dergelijke redenering gaat op voor seksisme en ableisme. 'Ras', 'geslacht' en 'handicap' zijn categorieën die vaak meer zeggen over degene die ze hanteren dan over de objecten waarvoor ze bedoeld zijn. Er worden discrete cesuren aangebracht, die bij nadere analyse niet houdbaar blijken. Het adequate antwoord hierop is erkenning van diversiteit als natuurlijk gegeven, dat alleen daarom al positief gewaardeerd zou moeten worden. (R. de Lange, persoonlijke communicatie). Er wordt ruimte gecreëerd om ieder individu op zijn eigen waarde te schatten, en respect te hebben voor diversiteit. Voor beleidsmakers is het een plicht om de maatschappij zo in te richten, dat iedereen dezelfde ontplooiingskansen krijgt, en niet in een soort dwangbuis gewurmd wordt van 'able'-normen en -waarden. Dan zal iedereen het logisch gaan vinden dat dove kinderen een taal aangeboden moeten krijgen die volledig toegankelijk voor hen is, en wordt het tweetalig opvoeden met een gebarentaal en een gesproken taal van doofgeboren kinderen een realiseerbaar doel.

Het lectoraat Dovenstudies wil door middel van onderzoek de emancipatie van dove mensen ondersteunen. De opdracht van lectoraten is als volgt geformuleerd ⁽¹⁰⁾: vergroten van de externe oriëntatie van de hogescholen, bijdragen aan curriculumvernieuwing, bijdragen aan de professionalisering van docenten, en het versterken van kenniscirculatie en kennisontwikkeling binnen het hbo. In de volgende paragrafen zal ik ingaan op de onderzoeksplannen en activiteiten van het lectoraat Dovenstudies binnen deze vier onderdelen, op de hoofdthema's Dovencultuur, NGT en tolkaspecten.

**CULTUUR
DOET NIETS,
MENSEN WEL:**

CULTUUR
BESTAAT DUS
EIGENLIJK NIET

Theo Verheggen (2006)

4 / ONDERZOEK NAAR DOVENCULTUUR IN LDS

Het is dringend noodzakelijk om een aanvang te nemen met het beschrijven van de Dovencultuur, niet alleen voor de opleidingen van de HU, maar ook voor het werkveld. Welke zijn die afstemmingsrelaties die Verheggen (2006) noemt, en op welke wijze kunnen we deze relaties in beeld brengen? Welke methodologie moeten we ontwikkelen om met en in de Dovengemeenschap, met inachtneming van alle subpopulaties, met de juiste attitude en de correcte taalmodus het onderzoek te verrichten? We hebben veel suggesties gevonden in de literatuur (Lane e.a. 1996; Ladd 2003, Tijsseling 2006) in welke richting we kunnen zoeken. Als eerste aanzet hebben onlangs twee kenniskringleden, Gardy van Gils en Rob de Lange, en ikzelf (Van den Bogaerde e.a. 2008) een klein onderzoek uitgevoerd onder de Dove en horende teamleden van het IGTD. Hoe functioneert het samenwerken in een bicultureel en bilinguaal onderwijs- en onderzoeksteam? Hoe is de toegankelijkheid van informatie, en wat voor invloed heeft het taalgebruik (gebaard of gesproken/geschreven) en een andere culturele achtergrond op de werkbeleving? Deze resultaten zijn gepresenteerd op het Congres van de Society for Social Studies of Science in samenwerking met de European Association for the Study of Science and Technology en zullen verder binnen het IGTD en de FE verspreid worden en er komen aanbevelingen om het samenwerken te optimaliseren.

Een tweede doel is studiemateriaal te ontwikkelen voor de studenten die NGT bestuderen, als leraar of als tolk of binnen de master opleiding Dovenstudies. Hoe laten we studenten participeren in onderzoek en hoe implementeren we de opgedane kennis in de praktijk van het lesgeven? (Van den Bogaerde & Stuifzand 2003). De recentelijk nieuw ontwikkelde lessenreeks Dovencultuur bij de Koninklijke Effatha Guyot groep (KEGG krant 2008) is een voorbeeld van de bijdrage aan de kennis door het werkveld en deze zal aangepast en geïntegreerd kunnen worden

in het curriculum van de hbo-opleidingen. Het lectoraat zal hierin een actieve rol spelen en dit kortsluiten met resultaten van internationaal onderzoek.

Het geven van masterclasses door leden van de kenniskring en de lector in allerlei beroepsopleidingen, zowel op bachelor- als op masterniveau, zal een begin maken met de kennisdeling en -spreiding over allerlei zaken uit het domein van Dovenstudies binnen de hogeschool Utrecht. Uiteindelijk zullen deze masterclasses gebundeld worden tot een lessenreeks over doofheid en Dovencultuur die in zeer uiteenlopende opleidingen standaard in het curriculum ingevoerd kan worden.

De externe relaties met de Dovengemeenschap en met het werkveld zijn van groot belang voor de ontwikkeling en implementatie van nieuwe kennis. Dovenschap (dé organisatie voor en door Doven) heeft opdracht gegeven aan het lectoraat om in kaart te brengen hoe Dove en slechthorende werknemers functioneren binnen de Wet Sociale Werkvoorziening (WSW), aangezien er berichten zijn dat deze voorziening niet goed functioneert voor deze doelgroep. De arbeidsparticipatie van Doven aan de maatschappij is over het algemeen klein, men wordt niet aangenomen of werkt onder zijn/haar niveau. Zo ligt de werkloosheid onder redelijk goed onderwezen dove volwassenen rond de 50% (De Graaf & Bijl 2002 in Knoors 2007: 11). Momenteel zijn we dit project aan het voorbereiden.

Het lectoraat heeft, samen met het Center of Excellence van het IGTD, een SIA RAAK Publiek (2007) project aangevraagd en gefinancierd gekregen. Dit project met als titel [Oog voor Communicatie](#) zal uitgevoerd worden samen met de Gelderhorst, de Riethorst en het Gelderse Vallei Ziekenhuis. De Gelderhorst is een landelijk centrum voor oudere Doven, de Riethorst biedt een breed scala aan producten en diensten op het gebied van wonen, zorg, verpleging en behandeling voor mensen van 55 jaar en ouder. Deze drie instellingen, allen gevestigd te Ede, bieden zorg aan oudere Doven. De vraagarticulatie komt van de experts bij de Gelderhorst en de Riethorst, die de communicatie willen

verbeteren tussen de horende hulpverleners van de Gelderse Vallei of andere instellingen, en de oudere Dove cliënten die zij zorg aanbieden. Artsen, verpleegkundigen, fysiotherapeuten blijken over onvoldoende informatie te beschikken over de effecten van doofheid of slechthorendheid bij hun cliënten, en passen hun communicatie niet aan. Hierdoor kunnen medische fouten optreden en is de zorg niet op maat en onvoldoende. Samen met de experts van de Gelderhorst en de Riethorst is een projectplan geschreven om de communicatie tussen horende hulpverleners en dove/slechthorende cliënten in kaart te brengen, en oplossingen (best practices) te ontwikkelen om de specifieke zorg aan en met name de communicatie met Doven en slechthorenden te verbeteren. Deze zullen vorm krijgen in lespakketten over gebarentaal en Dovencultuur, alsook in een website met direct beschikbare relevante informatie voor zowel de hulpverleners als de Dove cliënten. Hoewel we nog niet officieel met dit project zijn begonnen, is er in dit kader al contact geïnitieerd tussen het lectoraat Dovenstudies, de masteropleiding Dovenstudies van het IGTD en de Faculteit Gezondheidszorg van de HU. Een groep studenten van de opleiding Verpleegkunde is in september met voorbereidend onderzoek begonnen voor het RAAK-project. Een goed voorbeeld van nieuwe kennis generen en meteen verspreiden in verschillende disciplines van onze hogeschool. Terugkoppeling naar het werkveld zal plaatsvinden tijdens studiedagen die georganiseerd worden in het kader van het RAAK-project. Naast participatie door studenten van de HU zullen ook experts van verschillende instellingen deelnemen, zoals onderzoekers van de afdeling Medische Antropologie en Taalwetenschap/NGT van de Universiteit van Amsterdam, van het Nederlands Instituut voor onderzoek van de Gezondheidszorg NIVEL, en Dove en horende beginnende onderzoekers. Naar aanleiding van een stijgende vraag aan de Gelderhorst, voor ondersteuning bij het opzetten van speciale dagvoorzieningen voor Oudere Doven in heel Nederland, heeft deze instelling tevens opdracht gegeven tot het uitvoeren van een pilot onderzoek naar hoe die specifieke zorgvraag van Oudere Doven er nu eigenlijk uit ziet. Er is financiering gevonden, Janet Ursem zal

dit onderzoek gaan uitvoeren. Deze onderzoeken ondersteunen niet alleen de participatie van Dove mensen, maar hebben ook het doel de levens- en werkomstandigheden te verbeteren. Natuurlijk, Dove mensen willen integreren, dezelfde kansen hebben, en volop participeren. Maar tegelijkertijd willen ze hun eigen identiteit bewaren, hun eigen taal gebruiken. Stijn Verhagen, lector Participatie en Maatschappelijk Ontwikkeling bij de HU, waarschuwt in zijn lectorale rede (2008) voor het al te inclusief maken van onze samenleving:

Participatie betekent 'deelhebben aan iets' [...] Wie participatie van burgers wil bevorderen, kan dus maar beter niet verlangen naar een al te inclusief idee van gemeenschap. Het lijkt zinvoller lichte gemeenschappen, weak ties en voluntary associations na te streven. Wanneer is er sprake van verwaarlozing van burgers en wanneer van een eigen levensstijl? Wanneer moet ik als professional ingrijpen en wanneer niet, en welk manier van ingrijpen heeft de grootste kans op succes? Wanneer leidt het terugtrekken van burgers in de eigen groep tot isolement en wanneer gaan er juist positieve effecten van uit (emanicpathiethese)? (2008: 4, 20)

In onze westerse samenleving is een goede opleiding bijna een voorwaarde voor maatschappelijke deelname en succes. Doofgeboren mensen hebben moeite met het verwerven van de gesproken taal en dus ook met het leren lezen (Lang 2003; Marschark & Spencer 2003b; Wauters 2006; Marschark 2007). Dat dit een leven lang doorwerkt in de educatie van dove mensen, blijkt wel uit het feit dat er maar enkele Dove studenten zijn die doordringen tot het hoger (beroeps-) onderwijs (Lang 2002) en er nauwelijks Dove onderzoekers en gepromoveerden zijn. Aangezien er in toenemende mate Engels wordt gebruikt in de uitwisseling van kennis (Hamel 2007), niet alleen in het onderwijs maar ook op het internet, werpt dit een extra hindernis op voor Dove studenten (Kellet Bidoli & Ochse 2008). Het feit dat steeds meer dove en ernstig-slechthorende kinderen in het reguliere onderwijs instromen, hoeft naar Verhagens idee dus niet logischerwijs te leiden tot meer integratie. Waar dove kinderen vroeger op de

doveninstituten van elkaar de taal en de cultuur leerden, is dit nu niet meer mogelijk binnen het reguliere onderwijs, waar ze vaak als enige dove of slechthorende in de klas zitten. Dit ondanks het advies van UNESCO (1994)⁶, die inclusief onderwijs aanbeveelt voor alle kinderen, maar ruimte geeft om een uitzondering te maken voor dove kinderen, met het oog op hun speciale communicatieve behoeften. Freire (2007) vat het als volgt samen:

Within the new ethos, where a quality education for all has become a centralizing force, the unfavorable outcomes obtained with the deaf students are considered politically and socially unacceptable. Not only are the deaf students being denied a fundamental right but they also are being positioned in an at-risk situation due to social exclusion and marginalization (UNESCO, 2000). Indeed, it is now recognized that those who are denied a quality education have reduced opportunities to participate in society or find a job, and they present higher probabilities for experiencing discrimination (UNESCO, 2003a, 2003b). (Freire 2007: 2)

Jankowski (1997: 140) stelde al dat door het legitimeren van unieke groepen in onze dominante (horende) gemeenschap, culturele diversiteit een strategie wordt om participatie in het publieke leven te waarborgen. Zolang dove of zelfs slechthorende kinderen de kans wordt ontnomen gebarentaal te leren en zo deel uit te maken van de Dovengemeenschap en een Dove identiteit te ontwikkelen, blijft de kans op maatschappelijke isolatie aanwezig, omdat ook met de nieuwste technologische ontwikkelingen een doof kind niet horend wordt.

Een speciaal onderzoek wordt momenteel binnen het lectoraat gedaan door Annemiek Voor in 't Holt, dat gefinancierd wordt door het Hermen J. Jacobsfonds. Zij doet onderzoek naar het welbevinden van slechthorende kinderen in het regulier onderwijs en heeft hiervoor een Australisch instrument The Student Inclusion Rating Scale (Richards 2004) vertaald en aangepast aan de Nederlandse situatie. Naar verwachting zal zij dit onderzoek in de loop van 2009 afronden.

THE IMPORTANCE OF SIGN LANGUAGE AS THE MEDIUM OF COMMUNICATION AMONG THE DEAF

Salamanca Statement (1994)

5 / ONDERZOEK NGT

De Nederlandse Gebarentaal wordt sinds begin jaren tachtig bestudeerd, maar een volledige beschrijving van de taal is nog niet voorhanden. Er is ook nog maar heel weinig bekend over de taalverwerving van de NGT als eerste en/of als tweede taal (Van den Bogaerde 2000).

De eerste gebarenlessen werden in de tachtiger jaren op verzoek aangeboden aan horende ouders van dove kinderen en aan leerkrachten die vonden dat ze onvoldoende met de dove kinderen konden communiceren (Van den Bogaerde 1991; Van den Bogaerde & Schermer 2008). Studenten werden aanvankelijk alleen NGT lexicon onderwezen – de docenten waren ervaren gebarentaalgebruikers, die echter over weinig theoretische kennis van hun eigen taal beschikten. Onder invloed van onderzoek naar ASL en andere gebarentalen zoals de Britse Gebarentaal (BSL) en gebarentalen uit Scandinavië werd er steeds meer bekend over de NGT door linguïstisch onderzoek (zie voor een overzicht Crasborn e.a. 1999).

In 1997 begon het IGTD, toen nog onder de vleugels van het Seminarium voor Orthopedagogiek, met de opleiding Leraar/Tolk NGT. De modules NGT werden ontwikkeld door het Nederlands Gebarentaalcentrum. Deze modules zijn continu veranderd onder invloed van nieuwe kennis over de gebarentaal. Maar er bleef grote behoefte aan een overzichtelijk studieboek dat meer kennis over de NGT zou bevatten. Dit boek is zeer recent, augustus jl. uitgebracht (Baker e.a. 2008) bij Van Tricht. De redactie bestaat uit onderzoekers van de UvA, het NGc en het IGTD, en enkele hoofdstukken zijn geschreven door gastauteurs, allen gerenommeerde gebarentaalwetenschappers. Maar het blijft noodzakelijk dat er fundamenteel grammaticaal onderzoek gedaan wordt naar de NGT; dit zal voornamelijk gedaan worden door de groep taalwetenschappers bij de UvA en de Radboud Universiteit Nijmegen.

In het kader van materiaalontwikkeling voor de NGT-opleidingen, wordt er binnen het lectoraat studiemateriaal ontwikkeld. Momenteel wordt door Jan Nijen Twilhaar onderzoek gedaan voor een grammaticaal lexicon voor de NGT en een lexicon voor Dovencultuur. Ook heeft hij voorbereidingen getroffen voor een taalkundig onderzoek naar het gebruik van scheldwoorden in de NGT. Er is nog weinig bekend over de didactiek van het lesgeven in en over de NGT. *De visuele modaliteit maakt een andere didactische aanpak noodzakelijk*, dat is duidelijk. Zo kunnen de groepen niet te groot zijn, omdat visueel contact noodzakelijk is bij gebarentaal. Het maakt bij deze groepen niet uit of studenten horend of doof zijn – de voertaal is NGT en die moet voor iedereen zichtbaar zijn. Het is dringend noodzakelijk dat we onderzoek gaan doen naar hoe en in welke vorm we het beste NGT kunnen doceren als tweede taal. Deze kennis is tevens bruikbaar in het veld, waar horende ouders en leerkrachten, ambulant begeleiders en andere professionals ook NGT nodig hebben.

In het kader van kennisuitwisseling zowel binnen als buiten de faculteit, wordt er momenteel op initiatief van ons lectoraat een Academieteam opgericht bij de Faculteit Educatie, waarin taal-docenten afkomstig uit zowel de PABO als de lerarenopleiding, het SvO en het IGTD, zullen participeren. We gaan bekijken hoe het Europees Referentiekader voor Talen (ERK) ⁽⁹⁾, dat al in enkele taalopleidingen van de FE ingevoerd is, voor alle talen, inclusief de NGT, geïmplementeerd kan worden. In dit academieteam nemen ook onderzoekers van buiten de HU deel. Het doel is alle taalleerlijnen kritisch te beschouwen en volgens de Europese norm op bachelor- en masterniveau aan te (blijven) bieden. Wat de NGT betreft is dit een enorme uitdaging, omdat tot nu toe slechts voor één gebarentaal (Ierse Gebarentaal) een eerste ruwe toepassing van het ERK is gemaakt (Leeson manuscript). Samenwerking met linguïsten vanuit verschillende taalgebieden zal bijdragen aan het sterker maken van het NGT- onderwijs-curriculum en kennisdeling met het werkveld versterken. Parallel aan deze ontwikkelingen is het nodig om onderzoek te doen naar het maken van toetsen voor NGT op verschillende niveaus. Daarnaast willen wij bestuderen of het gebruik van een

digitale Taalportfolio mogelijk is voor een gebarentaal en zo ja, hoe we zo'n portfolio het beste vorm kunnen geven binnen de huidige digitale technieken. Momenteel is Jan Nijen Twilhaar bezig met de afronding van een onderzoek naar het verband tussen de vooropleiding en de studieresultaten van de eerstejaars studenten voor de meer theoretische vakken enerzijds, en de taalmodulen NGT anderzijds. Dit onderzoek zal een vervolg krijgen in de hogere jaren van de opleiding. Het onderzoek moet onder meer antwoord geven op de vraag welke aanpassingen er binnen het curriculum van de opleiding nodig zijn om het studierendement van bepaalde groepen studenten te verhogen.

DE VISUELE
MODALITEIT **MAAKT**
EEN ANDERE
DIDACTISCHE
AANPAK
NOODZAKELIJK

6 / ONDERZOEK NAAR ASPECTEN VAN HET TOLKEN

Binnen de opleiding tolk Nederlandse Gebarentaal van het IGTD worden horende studenten opgeleid tot Tolk NGT of Schrijftolk. Pas zo'n vijfentwintig jaar wordt er serieus onderzoek gedaan naar het tolken van een gebarentaal naar een gesproken taal en vice versa (Cokely 1981, 1992; Frishberg 1986), en is er belangstelling voor de cognitieve en sociolinguïstische processen die bij het tolken een rol spelen (Stewart, Schein & Cartwright 1998; Roy 2000). De tolkenopleiding in Nederland bestaat sinds 1997 op hbo-niveau. Voor die tijd was er vanaf 1986 een mbo-opleiding voor Tolk NGT. Bij aanvang van de opleiding was er nauwelijks materiaal voorhanden om tolktechnieken en – vaardigheden in een gebarentaal te doceren; het materiaal voor de nieuwe opleiding is voornamelijk door docenten, ervaringsdeskundigen, zelf ontwikkeld op basis van de theorie voor het tolken in gesproken talen en wat er wel was voor gebarentalen. Gedurende de tien jaar dat de opleiding bestaat, zijn er elders in de wereld meer opleidingen voor tolken gebarentaal gestart. In het kader van masteropleidingen wordt er momenteel op enkele plaatsen in de wereld steeds meer onderzoek gedaan naar deze specialistische vorm van het tolken (o.a. Harrington & Turner 2001; Marschark, Peterson & Winston 2005). Deze kennis dient in het curriculum opgenomen te worden, maar tevens vertaald te worden naar de Nederlandse situatie, zowel binnen als buiten de opleiding. Bij het IGTD studeren zowel horende als dove studenten en

geven zowel dove als horende docenten les. In de eerste studiejaren, als de studenten nog niet zo vaardig zijn in NGT, zijn er vaak tolken NGT of schrijftolken aanwezig. In zulke multilinguale klassen wordt de communicatiestroom dan vrij ingewikkeld (Van den Bogaerde 2005), en dit vergt didactische aanpassing. Hoe die eruit moet zien, dient nodig onderzocht te worden. Daarbij komt nog dat uit de aard der zaak tolken meestal horenden zijn, die niet bekend zijn met de Dovencultuur, behalve als het Codas zijn. Zij zijn veelal tweedetaalverwerwers die zich met moeite een plaatsje veroveren in de Dovenwereld (Napier 2002). Het vereist doorzettingsvermogen en een open houding om de culturele aspecten bij het tolken dusdanig terug te laten komen, dat zowel horende als d/Dove/slechthorende cliënten tevreden zijn. Uit onderzoek blijkt dat hier nog veel te verbeteren valt (o.a. Mindess 1999; 2006).

Het lectoraat wil onderzoek doen naar verschillende aspecten van het tolken uit en naar gebarentaal, zoals de overeenkomsten en verschillen tussen het tolken in gesproken talen versus gebarentalen, verbetering van het afzien van gebarentaal door tolkstudenten, en de relatie tussen taalvaardigheid en tolkvaardigheid. Tevens is het belangrijk dat de Dovengemeenschap meer betrokken wordt bij het tolkproces en bij het opleiden van tolken, en is het van groot belang dat de kennis over het tolken meer verspreid wordt onder de Doven zelf. Nog al te vaak ontstaat er miscommunicatie ondanks de aanwezigheid van een tolk en we willen inzicht krijgen in de mogelijke oorzaken en de bijdrage aan de miscommunicatie van zowel de tolk als de dove/slechthorende en de horende cliënten.

Specifiek zal er aandacht worden besteed aan de rol van de tolk binnen de (Geestelijke) Gezondheidszorg via het SIA RAAK Publiek project [Oog voor Communicatie](#).

**IK DRAAG DEZE
REDE OP AAN
SAM PATTIPEILUHU,
ZONDER WIE HET
NGT OPLEIDINGS-
BALLETJE WELLICHT
NOOIT WAS GAAN
ROLLEN**

7 / TOT SLOT

Ter afsluiting spreek ik graag mijn dank uit aan het College van Bestuur van Hogeschool Utrecht en de directie van de Faculteit Educatie voor het instellen van dit lectoraat, als eerste en tot nu toe enige hogeschool in Nederland, om ruimte te bieden aan onderzoek op het gebied van Dovenstudies. Speciaal wil ik hier Jan Brandsma noemen: zijn steun en inzet waren onontbeerlijk bij het realiseren van onze plannen in dit domein.

Ik bedank de Benoemingscommissie voor het in mij gestelde vertrouwen; ik heb alle ondersteuning van mijn collega's van IGTD voor de aanvaarding van deze functie zeer gewaardeerd. De leden van mijn kenniskring, Gardy van Gils, Rob de Lange, Jan Nijen Twilhaar en Annemiek Voor in 't Holt ben ik zeer erkentelijk voor hun open houding in de samenwerking en hun inzet, vooral bij het kritisch lezen van deze rede, dank ook aan Paula Fikkert. Hier wil ik graag Marieke Rensman noemen, die helaas niet officieel tot het lectoraat kon toetreden, maar wier bijdrage zeer constructief is geweest het afgelopen jaar. We zien uit naar de komst van Janet Ursem. Christy Goes is vanaf het begin een steun en toeverlaat voor ons allen.

De samenwerking met de andere lectoren van de FE is een bron van inspiratie en ik heb het volle vertrouwen dat wij samen een inspirerend en innovatief Kenniscentrum gaan neerzetten. Ook de gesprekken met instituutsdirecteuren van de FE en andere faculteiten hebben bijgedragen aan het vormgeven van het lectoraat Dovenstudies en ik wil ze graag bij deze bedanken voor hun openheid en enthousiasme. Ik verheug mij erop in de nabije toekomst met collega's van IGTD en met bachelor en master studenten samen te werken – als betrokkenen bij unieke opleidingen in Nederland hebben wij elkaar, en het werkveld, hard nodig om een gedegen onderzoeksklimaat op de FE gestalte te geven. Ik zou niet op deze plaats staan vandaag zonder de steun over de jaren heen, in onderwijs en onderzoek, van vele collega's: Anne Baker, Rick van Dijk, Wim Emmerik, Henny van der Neut,

Sam Pattipeiluhu ⁽¹⁰⁾
1950-1996

Roland Pfau, Hans Post, Trude Schermer, Ton Stiekema en Adde Woest – te veel om allen hier op te noemen. Tenslotte een woord van dank aan vrienden en mijn familie, in het bijzonder Ben en onze kinderen, mijn ouders en schoonouders - jullie begrip voor mijn drukke bestaan is de basis voor het plezier in mijn werk.

Marjan Stuifzand
1961-2003

Ik draag deze rede op aan Sam Pattipeiluhu ⁽¹⁰⁾, zonder wie het NGT opleidings-balletje wellicht nooit was gaan rollen bij de HU en aan Marjan Stuifzand, docente Dovencultuur, die mijn ogen heeft geopend.

BIJLAGEN

REFERENTIES 49

NOTEN 58

CURRICULUM VITAE 59

COLOFON 60

/ REFERENTIES

- (1) http://deafwiki.org/index.php?title=William_Stokoe – foto van William Stokoe.
- (2) <http://www.joeybaer.com/?p=123>, 31-08-08
Gepubliceerd met toestemming.
- (3) <http://www.kunsteline.nl/>"<http://www.kunsteline.nl>, 30-07-08
- (4) <http://www.geocities.com/duporart>, 30-07-08
- (5) http://znuage.blogspot.com/2006/11/originally-posted-in-personal-journal_05.html, 30-07-08
Gepubliceerd met toestemming. © Susan Dupor.
- (6) <http://www.gladinc.org>, 30-07-08
- (7) Foto uit privébezit M.Stolk, 2008.
Gepubliceerd met toestemming.
- (8) <http://www.youtube.com/watch?v=RdlUoOeZk6M&feature=related>, 29-08-08
- (9) http://taaluniversum.org/onderwijs/gemeenschappelijk_europees_referentiekader/" http://taaluniversum.org/onderwijs/gemeenschappelijk_europees_referentiekader, 08-09-08
- (10) http://www.swedoro.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=21, 10-09-08

http://www.kegg.nl/egg_gebaren.php, voor de plaatjes van de gebaren.

Aanvraag lectoraat en kenniskring Dovenstudies,

2006. Faculteit Educatie, Hogeschool Utrecht.

Acredolo, L. & Goodwyn, S. 2002. *Baby signs: How to talk with your baby before your baby can talk*. McGraw-Hill Professional.

Baker, A., Van den Bogaerde, B., Pfau, R. & Schermer, T. (red) 2008. *Gebarentaalwetenschap. Een inleiding*.
Deventer: Van Tricht uitgeverij.

Bauman, H-Dirksen L., (ed.) 2008. *Open Your Eyes: Deaf Studies Talking*. Minneapolis etc.: University of Minnesota Press.

- Beck, G. & Jong, E. de.** 1990. *Opgroeien in een Horende Wereld*. Twello: Van Tricht uitgeverij.
- Betten, H.** 1990. *Bevrijdend Gebaar*. Het levensverhaal van Henrie Daniël Guyot. Franeker: Uitgeverij Van Wijnen.
- Betten, H.** 1998. *Levens vol gebaren*. Uitgegeven in eigen beheer.
- Blume, S.** 2006. *Grenzen aan genezen*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Bogaerde, B. van den.** 1991. De Nederlandse Gebarentaal en taalonderwijs. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen* 39, De Nieuwe Generatie. jrg. 1991, nr. 1, 75-82..
- Bogaerde, B. van den.** 2000. *Input and Interaction in deaf families*. Dissertatie Universiteit van Amsterdam. Utrecht: LOT. <http://www.lot.let.uu.nl/LOTDissertations/dissertations.htm>
- Bogaerde, B. van den.** 2005. Multilingual communication in the classroom. Proceedings of the International Conference Inclusion of Deaf People in Education and Society: International Perspectives. V. Lampropoulou (ed.), pp. 153 – 158. Patras: University of Patras.
- Bogaerde, B. van den.** 2007. Interpreter training from scratch. In C. Wadensjö, B. Englund Dimitrova & A-L. Nilsson (eds.) *The Critical Link 4. Professionalisation of Interpreting in the community*. Selected Papers from the 4th International Conferences on Interpreting in Legal, Health and Social Service Settings, Stockholm, Sweden, 20-23 May 2004, pp. 283 – 289. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Bogaerde, B. van den, van Gils, G. & de Lange, R.** (2008). Free access for all team members? Paper presented at the Annual Meeting of 4S/EASST, 20-23 August 2008, Rotterdam, The Netherlands.
- Bogaerde, B. van den & Schermer, T.** 2008. Deaf Studies in the Netherlands. *Deaf Worlds: International Journal of Deaf studies*, 23 1/2.
- Bogaerde, B. van den & Stuifzand, M.** 2003. Sign Language of the Netherlands and Deaf Culture. *Academic Exchange Quarterly* (no. 2267-2z) Summer Volume 7, Issue 2, <http://rapidintellect.com/AEQweb>.
- Breed, P.C.M. & Swaans-Joha, B.C.** 1986. *Doven in Nederland*. Een exploratief onderzoek naar de leefsituatie van volwassenen

dove mensen in relatie tot opvoeding en onderwijs.

Dissertatie Universiteit van Amsterdam.

Coerts, J. A. 1992. *Nonmanual grammatical markers. An analysis of interrogatives, negations and topicalisations in NGT.*

Dissertatie, Universiteit van Amsterdam. Amsterdam: UvA Press.

Cokely, D. 1981. Sign Language Interpreters: A demographic study. *Sign Language Studies*, 32, 261-286.

Cokely, D. 1992. *Interpretation: A sociolinguistic model.*

Burtonsville, MD: Lindstok.

Crasborn, O., Coerts, J., van der Kooij, E., Baker, A. & van der Hulst, H. (red.) 1999. *Gebarentaalonderzoek in Nederland en Vlaanderen.* Den Haag: Thesus.

Didde, R. 2003. Doof voor slechthorenden: Gevolgen gehoor-schade onderschat. *De Volkskrant*, 27 september 2003.

<http://www.stichtingplotsdoven.nl/index.html?page=http://www.stichtingplotsdoven.nl/nieuws/2003/art33.htm>

ECHO, European Cultural Heritage Online: Case studies 4: Sign languages. <http://www.let.ru.nl/sign-lang/echo/>.

Fabert, R. 2004. Uitgegeven in eigen beheer.

Bevrijd uit de ballon.

FODOK. 2007. Andere vraag? Andere zorg! Interculturalisatie in de zorg voor MG-doven. Fodok publicatie.

Freire, S. 2007. Creating Inclusive Learning Environments:

Difficulties and Opportunities within the New Political Ethos.

Journal of Deaf Studies and Deaf Education, Endnotes: Advance Access, Oct. 2007.

<http://jdsde.oxfordjournals.org/cgi/reprint/enm055v1>.

Frenay, W. 2007. *And nobody listened . . .*

FODOK / GGZ De Gelderse Roos.

Frishberg, N. 1986. *Inleiding tot het tolken.* Bunnik: OVDB.

Vertaling 1991: Marjan Elzer.

Grosjean, F. (ongedateerd) The right of the deaf child to grow up bilingual. University of Neuchatel, Switzerland.

Gils, G. van. 1997, Surdofobie!! De horende angst voor dove professionals. *Woord en Gebaar*, 17⁽⁹⁾.

Graaf, T. de. 2008. Gewoon D. Zoetermeer: Free Musketeers.

Graaf, P. van der & Ham, M. van der. 2003. Kwaliteit in Beeld.

Kwaliteitsevaluatie van het tolken Gebarentaal bij het NOS-journaal.
Publicatie van het Verwey-Jonker Instituut

Hamel, R. E. 2007. The dominance of English in the international scientific periodical literature and the future of language use in science. *ALA Review*, Linguistic inequality in scientific communication today. A. Carli & U. Ammon (eds.), 53 - 71

Harrington, F. J. & Turner, G. H. 2001. *Interpreting Interpreting: Studies & Reflections on Sign Language Interpreting*. Coleford: Douglas McLean.

Hermans, D., Dijk, R. van & Christoffels, I. 2007. De effectiviteit van gebarentaaltolken in de communicatie tussen dove en horende mensen. Eindverslag project Tolk NGT. Utrecht: Hogeschool Utrecht / Nijmegen: Pontem.

Hiddinga, A. & Bijlsma, A. 2006. CI en de Toekomst van Dovencultuur. Alles wat u zou moeten weten over CI. Uitgave van Woord en Gebaar.

Humphries, T. 1977. *Communicating across cultures (deaf/hearing) and language learning*. Dissertation. Cincinnati, OH: Union Graduate School.

Isarin, J. 2006. *Hoor hen!* Zwolle: Effatha Guyot Groep / Twello: Van Tricht uitgeverij.

Isarin, J. 2008. *Zo hoort het*. Dove kinderen in het CI-tijdperk: een participatieonderzoek. Nijmegen: PonTeM / Deventer: Van Tricht uitgeverij.

Jacobs, R. 1996. Just how hard is it to learn ASL? The case for ASL as a truly foreign language. In C. Lucas (ed.) *Multicultural aspects of sociolinguistics in Deaf communities*, pp. 183-214. Washington DC: Gallaudet University Press.

Janowski, K.J. 1997. *Deaf Empowerment: Emergence, Struggle and Rhetoric*. Washington DC: Gallaudet University Press.

Kellet Bidoli, C.J. & Ochse, E. (eds.) 2008. *English in International Deaf communication*. Linguistic Insights, Studies in Language and Communication Series, M. Gotti (ed.), volume 72. Bern etc.: Peter Lang.

Knoors, H. 2007. School als beschermende factor in de sociaal-emotionele ontwikkeling van dove kinderen. *Van Horen Zeggen*, jrg. 48, december, 10-17.

- Knoors, H.** 1992. *Exploratie van de gebarenruimte: Een onderzoek naar de verwerving van ruimtelijke morfosyntactische gebarentaalstructuren door dove kinderen*. Dissertatie. Rotterdam, Koninklijke Ammanstichting.
- Knoors, H.** 2008. Cochleaire implantatie bij dove kinderen. Effecten op de ontwikkeling en mogelijke gevolgen voor pedagogisch beleid. In T. van der Lem & G. Spaai (red.) *Effecten van cochleaire implantatie bij kinderen. Een breed perspectief*. Deventer: Van Tricht uitgeverij.
- Koers** 2012. Document van Hogeschool Utrecht. www.hu.nl
- Komesaroff, L.R. & McLean, M.A.** 2006. Being there is not enough: Inclusion is both Deaf and Hearing. *Deafness and Education International* 8/2, 88-100.
- Koenen, L. , Bloem,T., Janssen, R. & van de Ven, A.** 1993. *Gebarentaal, De taal van doven in Nederland*. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar.
- KOMVA** .1988. *Handen uit de Mouwen: Gebaren uit de Nederlandse Gebarentaal in Kaart gebracht*. Amsterdam: NSDSK/Dovenraad.
- Ladd, P.** 2002. *Understanding Deaf culture*. In search of Deafhood. Clevedon: Multilingual Matters.
- Ladd, P.** 2008. Colonialism and Resistance. In Bauman 2008, p. 42-59.
- Lane, H.** 1984. *When the mind hears*. London: Pinguin Books.
- Lane, H.** 1992/2000 (2nd edition). *The Mask of Benevolence*. Dawn Sign Press.
- Lane, H.** 2008. Do Deaf people have a disability? In Bauman 2008, p. 277-292.
- Lane, H., Hoffmeister, R. & Bahan, B.** 1996. *A journey into the deaf world*. San Diego: Dawn Sign Press.
- Lang, H. G.** 2003. Perspectives on the History of Deaf Education. In Marschark & Spencer, 2003a, pp. 9-20.
- Lang, H. G.** 2002. Higher Education for Deaf Students: Research Priorities in the New Millenium. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 7/4, 267-280.

Leeson, L. Manuscript. Ongedateerd. Note on the adjustments required for the inclusion of Irish Sign Language into the Common European Reference Framework for Languages.

Lem, T. van der & Spaai, G. 2008. *Effecten van cochleaire implantatie bij kinderen. Een breed perspectief.*

Deventer: Van Tricht uitgeverij.

Louwe, J.J. 1995. *Kleurendoof? Dove migrantenkinderen; een gids met achtergrondinformatie voor leraren en hulpverleners.* HvU/SvO; FODOK; Bureau Voorlichting Gezondheidszorg Buitenlanders.

Lucas, C. & Kunze, M. 2007. *Language Socialization in Deaf communities.* Encyclopedia of Language and Education. Springer, US.

Marschark, M. 2007 (2nd edition). *Raising and educating a deaf child.* A Comprehensive guide to the choices, controversies, and decisions faced by parents and educators.

Oxford: Oxford University Press.

Marschark, M., Peterson, R. & Winston, E.A. 2005. *Sign Language Interpreting and Interpreting Education.*

Oxford: Oxford University Press.

Marschark, M. & Spencer, P.E. (eds.) 2003a. *Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education.*

Oxford: Oxford University Press.

Marschark, M. & Spencer, P.E. 2003b. Epilogue: What we know, what we don't know and what we should know. In Marschark and Spencer 2003a, p. 491 – 494.

Méér dan een gebaar. 1997. Commissie Erkenning NGT, Den Haag: Sdu.

Mindess, A. 1999. *Reading between the signs: Intercultural Communication for sign language interpreters.* Yarmouth, Maine: Intercultural Press Inc. 2006: 2nd revised edition.

Mitchell, R.E. & Karchmer, M.A. 2004. Chasing the mythical ten percent: Parental hearing status of Deaf and hard of hearing students in the United States. *Sign Language Studies* 4/2, 138 – 163.

Napier, J. 2002. The D/deaf-H/hearing Debate.

Sign Language Studies 2/2 141-149.

- NFPK** 2008. Definitief advies van het Nederlands Fonds voor de Podium Kunsten, voor het Handtheater.
<http://www.ccoog.nl/handtheater/index2.html>, 31-08-08.
- NGc.** 2008. DVD Standaard Lexicon Nederlandse Gebarentaal, deel 1+2. Bunnik: Nederlands Gebarencentrum.
- Nijen Twilhaar, J.** 1999. Onderzoek naar de Nederlandse Gebarentaal, *Nederlandse Taalkunde*, 4/4, 330-348.
- Padden, C.** 2008. The decline of Deaf Clubs in the United States: A treatise on the problem of space. In Bauman, pp. 169 – 176.
- Padden, C. & Humphries, T.** 1988. *Deaf in America*, Voices from a culture. Cambridge etc.: Harvard University Press.
- Richards, J.** 2004. Student Inclusion Rating Scale, Western Australian Institute for Deaf Education (WAIDE), Perth, Australië.
- Roy, C. (ed.)** 2000. *Innovative Practices for Teaching Sign Language Interpreters*. Washington DC: Gallaudet University Press.
- Sacks, O.** 1989. *Seeing voices*. A journey into the world of the deaf. New York: Vintage Books.
- Schermer, G.M.** 1990. *In search of a language*. Influences from spoken Dutch on Sign Language of the Netherlands. Dissertatie, Universiteit van Amsterdam.
- Schermer, T., Fortgens, C., Harder, R. & Nobel, E. de.** 1991. *De Nederlandse Gebarentaal*. Amsterdam: NSDSK / Twello: Van Tricht uitgeverij.
- SIA RAAK PUBLIEK** projectaanvraag Oog voor Communicatie, 2007. <http://www.innovatie-alliantie.nl/?i=1613&t=news>
- Spencer, P.E. & Marschark, M.** 2003. Cochlear Implants: Issues and Implications. In Marschark & Spencer 2003a, pp. 434 – 448.
- Spiering, W.** 2008. *Het leven van een dove*. Uitgegeven in eigen beheer.
- Stahlie, M.** 2002. *De lijfarts*, 2002, "Als mensen elkaar ont-moet hadden dan moest er niets meer en mocht alles." p.256. Amsterdam: Prometheus.
- Stevens, H.** 2005. Equal Rights for Deaf People. From being a stranger in one's own country to full citizenship through sign languages. Keynote ICED, Maastricht: 17-20 juli 2005.

- Stokoe, W.** 1960. Sign Language Structure: an outline of the visual communication system of the American Deaf. *Studies in linguistics*, Occasional Papers 8.
- Temple, B. & Young, A.** 2004. Qualitative Research and Translation Dilemmas. *Qualitative Research*, 4/2, 161-178.
- Tervoort, B.Th.** 1953. *Structurele Analyse van Visueel taalgebruik binnen een groep dove kinderen*. Dissertatie, Deel I, Amsterdam: N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.
- Tijsseling, C.** 2005. From deafheid to Deafhood – A different perspective on deaf children. *Deaf Worlds*. International Journal of Deaf Studies, vol. 21/3, 30 – 46.
- Tijsseling, C.** 2006. *Anders Doof zijn*. Twello: Van Tricht uitgeverij.
- UNESCO.** 1994. Salamanca Statement and Framework for Action, article 21.
- UNESCO.** 2000. The Dakar framework for action. Education for all: Meeting our collective commitments. Paris:
- UNESCO.** 2003a. Open File on Inclusive Education. Paris: UNESCO.
- UNESCO.** 2003b. Overcoming exclusion through Inclusive Approaches in Education. Paris: UNESCO.
- Verheggen, Th.** 2006. Cultuur bestaat niet, Kennislink, 22/6/2006, <http://www.kennislink.nl/web/show?id=153154>
- Wauters, L.** 2005. *Reading comprehension in deaf children: The impact of the mode of acquisition of word meaning*. Dissertatie Radboud Universiteit Nijmegen, Research Centre on Atypical Communication.
- Werner, David.** 1998. Nothing about us without us. Developing innovative technologies for, by and with disabled people. Palo Alto: Health Wrights. <http://www.dinf.ne.jp/doc/english/global/david/dwe001/dwe00101.htm>
- Wet Leerling Gebonden Financiering,** 2003. <http://www.minocw.nl/rugzakje/documenten/index.html>
- Woll, B.** 2001. Language, Culture and Identity: insights from sign language and the deaf community. *Linguist*, 40, 980103.
- Woll, B. & Ladd, P.** 2003. Deaf Communities. In Marschark & Spencer, 2003, pp. 151 – 163
- Woodward, J.** 1972. Implications for Sociolinguistic Research

Among the Deaf. *Sign Language Studies* 1, 1-7.

Young, A.M., Ackerman, J. & Kyle, J.M. 2000. On Creating a Workable Signing Environment: Deaf and Hearing Perspectives. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 5:2 187-195.

/ NOTEN

- 1 <http://www.bristol.ac.uk/deaf/downloads/events01.pdf>, 30-07-08
- 2 **Totale communicatie.** Deze vorm van communicatie omvat alle middelen die bijdragen aan de communicatie tussen iemand die horend is en iemand die doof of slechthorend is: spreken, schrijven en tekenen (bijvoorbeeld pictogrammen), maar ook NmG, NGT en andere vormen van expressie. Totale communicatie wordt ook gebruikt bij kinderen met een meervoudige handicap. http://www.nvvs.nl/index.php?s_page_id=1000080.
- 3 **Een cochleair implantaat** neemt de functie van de zintuigcellen in een beschadigd binnenoor over en stimuleert de intact gebleven gehoorzenuw direct elektrisch. Het bestaat uit een uitwendig gedeelte en een inwendig (geïmplanteed) deel.
- 4 **James Woodward** (1972) wordt algemeen aangehaald als de auteur die als eerste Doof (met hoofdletter) gebruikte voor dove mensen die gebarentaal gebruiken. Momenteel is er een discussie gaande over wie de term Doof versus doof als eerste gebruikte (zie Sllinglist archives: <http://listserv.linguistlist.org/archives/slling-l.html>).
- 5 **Marlee Matlin** speelde in de film *Children of a Lesser God* de dove oud-leerlinge Sarah Norman en kreeg hiervoor in 1986 de Oscar Academy Award for Best Actress.
- 6 **Article 21, Salamanca Statement :**
http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF (1994).
Educational policies should take full account of individual differences and situations. The importance of sign language as the medium of communication among the deaf, for example, should be recognized and provisions made to ensure that all deaf persons have access to education in their national sign language. Owing to the particular communication needs of deaf and deaf/blind persons, their education may be more suitably provided in special schools or special classes and units in mainstream schools.

/ CURRICULUM VITAE

Beppie van den Bogaerde is in 1989 afgestudeerd bij de Universiteit van Amsterdam als Psycholinguïst. Samen met Ton Stiekema heeft zij in 1997 bij Hogeschool Utrecht aan de wieg gestaan van de opleiding leraar/tolk Nederlandse Gebarentaal. In 2000 promoveerde zij bij de UvA op een proefschrift getiteld *Input and interaction in deaf families*. Sinds 2005 is zij werkzaam bij de masteropleiding Dovenstudies / leraar NGT van het Instituut Gebaren, Taal & Dovenstudies. Haar interesse op het gebied van onderzoek is divers en ligt vooral op het gebied van tweetalige taalverwerving. Zij is o.a. lid van de Raad van Advies van het Nederlands Gebarencentrum, secretaris van de *Sign Language Linguistics Society* en redactielid van het tijdschrift *Deaf Worlds*. *International Journal of Deaf Studies*.

auteur Beppie van den Bogaerde
eindredactie Beppie van den Bogaerde
ontwerp en uitvoering Vormers
drukwerk Grafisch Bedrijf Tuijtel

lectoraat Dovenstudies
openbare les Elkaar ont-moeten
Dovenstudies als opmaat voor maatschappelijke
participatie, oktober 2008
adres Padualaan 97, 3584 CH Utrecht
telefoon 030 254 7134

NIKS MOOIERS DAN WAKKER
TE WORDEN EN ZOMAAR DE
MACHT TE HEBBEN. DE MACHT
VAN DE DOVENWERELD.
DE MACHT DAT DOVEN ZELF
KUNNEN BEPALEN HOE DE
HORENDE SAMENLEVING ZICH
MOET AANPASSEN.

SAM PATTIPEILUHU (1950-1996)

